

Lesbrief

Kinderen met een ster

Deze lesbrief gaat over kinderen die met een ster op moesten lopen, omdat gezegd werd dat ze ‘anders’ waren. ‘Anders’ betekende tussen 1940-1945 vooral Joods.

Hoofdstuk 1. Het nazisme

In de jaren 1920 en 1930 ging het slecht met Duitsland. Duitsland verloor de Eerste Wereldoorlog (1914- 1918), het land was daarna heel arm geworden en veel mensen waren werkloos. Adolf Hitler beloofde met zijn politieke partij, de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP), dat hij van Duitsland weer een rijk en sterk land zou maken. De leden van de partij heetten nazi's. In 1933 werd Hitler verkozen tot leider van Duitsland. Hij zorgde dat er weer genoeg te eten was, legde snelwegen aan en bouwde een groot en sterk leger. Alleen Hitler bepaalde nog wat er in Duitsland gebeurde; hij werd een dictator. Volgens hem was het Germaanse ras het beste en de Duitsers hadden niet genoeg leefruimte. Daarom moest Duitsland groter worden en dus begon Hitler andere landen te veroveren.

Adolf Hitler.

Vraag 1: Wat is een dictator?

Vraag 2: Waarom kwam Adolf Hitler aan de macht?

Hitler en de nazi's waren van mening dat er 'goede' en 'slechte' mensen waren. De 'goede' mensen noemden zij 'het Germaanse of ook wel het Arische ras'. Hiermee bedoelden zij blanke West-Europeanen. Ariërs waren bijvoorbeeld Duitsers, Nederlanders en Belgen. Zij waren goed. Dit wordt een 'ideologie' genoemd.

In de ideologie van de nazi's waren mensen uit bijvoorbeeld Polen, Hongarije en Rusland alleen geschikt om slavenwerk te doen en dus minder goed.

Joden en Roma en Sinti, deze laatste twee groepen werden ook wel zigeuners genoemd, waren volgens de nazi's heel slecht omdat zij 'anders' waren. Deze mensen moesten eerst in kampen worden geplaatst en ze werden later zelfs vermoord.

Opdracht 1: Zoek op wat een ideologie is.

Vraag 3: Wie werden wel zigeuners genoemd?

Vraag 4: Wie werden door Hitler ook 'anders' genoemd?

Hoofdstuk 2. Nederland bezet

Op 10 mei 1940, heel vroeg in de ochtend, viel het Duitse leger Nederland binnen. Vanuit Laar en Emlichheim gingen ze op paarden de grens over naar Coevorden. Nederlandse soldaten die in Coevorden lagen, waren slecht bewapend en hadden vrijwel geen artillerie of tanks. Zij kregen van het Nederlandse leger het bevel zich terug te trekken en de bruggen op te blazen. Dat moest het Duitse leger een tijdje ophouden. In Coevorden werd een deel van de bevolking geëvacueerd naar Dalen in verband met de explosies. Later mochten ze weer naar hun eigen huis. De Nederlandse soldaten trokken zich terug zonder een schot te lossen. Alleen bij de brug van Goseling, aan de Krimweg, vochten de soldaten vier uur tegen de Duitse militairen. Toen gaven zij zich over.

Coevorden en heel Noord Nederland waren binnen vier uur bezet.

Duitse militairen gaan over de opgeblazen brug van Goseling.

Toch bood het Nederlandse leger meer weerstand dan de Duitsers verwacht hadden. Bij de Afsluitdijk en bij de Utrechtse Grebbeberg werd hevig gevochten. Op 14 mei 1940 lieten Duitse vliegtuigen hun bommen op het centrum van Rotterdam vallen. De binnenstad ging in vlammen op. Er waren bijna 900 doden en ongeveer 80.000 mensen werden dakloos. Omdat Duitsland had bedreigd om ook andere grote steden te bombarderen, gaf Nederland zich op 15 mei 1940 over aan Duitsland. Dit wordt ook wel capitulatie genoemd. Nederland was vanaf dit moment bezet gebied en zou vijf jaar moeten wachten op de bevrijding.

Vraag 5: Wanneer begon in Coevorden de Tweede Wereldoorlog?
Vraag 6: Waarom moesten de inwoners van Coevorden worden geëvacueerd?

Hoofdstuk 3. Joodse bevolking in Coevorden

In Coevorden, Dalen, Sleen en Meppen woonden voor de oorlog een groot aantal Joodse mensen. Bijna alle Joden waren werkzaam als slager, veehandelaar of ze hadden een winkel. Ze hadden daardoor vaak ook goede contacten met de niet-Joodse mensen uit de gemeente. Aan de Kerkstraat in Coevorden stond de synagoge, ook wel de Joodse kerk genoemd. De Joodse kinderen gingen gewoon naar openbare scholen in Coevorden zoals bijvoorbeeld de Parkschool en de Wilhelminaschool en speelden op straat met niet-Joodse vriendjes en vriendinnetjes. Ze waren ook gewoon lid van verenigingen zoals de voetbalvereniging Germanicus.

Schoolfoto uit 1939 van de Wilhelminaschool van Jonas en Hartog Wallage.

Vraag 7:	Hoe wordt de Joodse kerk genoemd?
----------	-----------------------------------

Vraag 8:	Naar welke scholen gingen de Joodse kinderen?
----------	---

Anti Joodse maatregelen

Toen Nederland bezet was en Hitler en de nazi's de baas waren in Nederland, begonnen zij de Joden te pesten, alleen omdat zij volgens hen 'anders' waren. Zij stelden daarom steeds meer anti-Joodse maatregelen in. Door die maatregelen mocht de Joodse bevolking hun winkel niet meer open houden. Een aantal van die maatregelen waren specifiek gericht op Joodse kinderen. Zij zorgden er ook voor dat Joodse kinderen niet meer naar school konden gaan of op straat konden spelen. Ook moesten Joden vanaf 1942 een gele ster dragen: een Davidster. In de volksmond werd dit een 'Jodenster' genoemd. Deze sterren waren van stof en kosten vier cent per stuk. Die moesten de Joodse mensen zelf betalen en verplicht op hun kleding naaien. Joodse kinderen moesten vanaf hun 6^e verjaardag een ster dragen. Ze worden daarom ook wel 'Sterrekinderen' genoemd. De nazi's wisten zo meteen wie Joods was. Als je op straat liep zonder ster, dan kon de politie je arresteren en in de gevangenis stoppen.

Opdracht 2: Maak een tekening van kinderen met een ster op hun kleding, of schrijf een gedicht of verhaal over het pesten van Joodse kinderen.
--

Maar dit was niet de enige anti-Joodse maatregel. De maatregelen die vooral kinderen trof waren:

November 1940	Joodse leerkrachten worden ontslagen. Kinderen raken hun vertrouwde meester en juffrouw kwijt.
Januari 1941	Alle Joden moeten zich registreren. Je bent vanaf dat moment niet meer gewoon een kind, maar 'anders': een Jood.
September 1941	Joodse kinderen mogen niet meer naar hun school, het zwembad, het park, de bibliotheek en de dierentuin.
Oktober 1941	Joodse kinderen mogen geen lid meer zijn van verenigingen zoals de voetbalclub Germanicus.
Mei 1942	Joodse kinderen moeten buiten een gele Davidster dragen.
Juni 1942	Joodse kinderen mogen niet meer naar opa en oma die buiten Coevorden wonen en zij moeten hun fiets inleveren.
Juli 1942	Joodse kinderen mogen niet meer bij niet-Joodse vriendjes en vriendinnetjes op bezoek en hun vaders moeten naar een werkkamp en komen niet meer thuis.

Opdracht 3: Zoek op wat registreren betekent.

Opdracht 4: Schrijf 3 anti-Joodse maatregelen op die jij het ergste vindt.

Deportatie

Het leven in Coevorden werd steeds zwaarder voor de Joden. Nadat de vaders waren opgesloten in een werkkamp, ergens in Drenthe, woonden alleen nog de moeders, kinderen en oudere Joden in Coevorden. Zij probeerden zich flink te houden ook al was er regelmatig weinig te eten.

Sommige Joden probeerden onder te duiken, dit betekent dat ze zich bij niet-Joden verstopten, maar dat was nog niet zo gemakkelijk. Velen wisten niet waar ze heen moesten en veel niet-Joodse families durfden hen niet te helpen.

Stel je voor dat de nazi's daar achter kwamen, dan werden zij ook naar een kamp gebracht. Het lukte wel de ouders van de vierjarige Pedro Marcel Haalman en de vierjarige Jacob Israël Jacobs om onder te duiken. Deze 2 kinderen overleefden de bezetting omdat ze ondergedoken zaten.

En toen kwamen op 2 oktober de politie en marechaussee 's avonds bij de Joodse mensen thuis en zeiden dat ze die nacht naar kamp Westerbork werden gebracht. Ze mochten alleen spullen meenemen die ze zelf konden dragen. Dat was natuurlijk niet zoveel. Het was ook verstandig om warme kleding, eten en een wollen deken mee te nemen, want ze zouden

Dit bord zat op de trein die de Joden van Westerbork naar Auschwitz brachten. Fotoarchief Westerbork.

uiteindelijk naar Polen gaan en daar was het koud in de winter.

In die nacht liepen alle Joden door de straten van Coevorden naar het busstation. De politie liep met hen mee, zodat ze niet stiekem weg konden lopen. Zij werden met de bussen naar Westerbork gebracht, waar ze ook hun vaders, broers en opa's weer terug zagen.

Vanuit Westerbork werden de kinderen met hun ouders in treinen gestopt, dit wordt deportatie genoemd, en ze werden naar Auschwitz of Sobibor gebracht. Daar zijn 31 kinderen uit Coevorden en hun families vermoord. Dit noemen we Holocaust.

Opdracht 5: Zoek op wat deportatie betekend.

Vraag 9: Op welke datum werden de Joden uit Coevorden naar Westerbork gebracht?

Vraag 10: Hoeveel Joodse kinderen woonden er in 1942 totaal in Coevorden?

Schoolfoto van de Parkschool uit 1939 waar Jeanne op staat met haar leraar.

Jeanne Vos haar vader was slager in de Bentheimerstraat en zij zat op de Parkschool. Ook zij kreeg een oproep van de bezetter om naar Westerbork te gaan.

Oproepformulier van Jeanne Vos.

Zentralstelle für jüdische
Auswanderung Amsterdam
Adama v. Scheltemaplein 1
Telefoon 97001

1

Nº 65652

OPROEPING!

Aankind Vos
Benth. str. 54 Coevorden

L No.

U moet zich voor eventuele deelname aan een, onder politietoezichtstaande, werkverruiming in Duitsland voor persoonsonderzoek en geneeskundige keuring naar het doorgangskamp Westerbork, station Hooghalen, begeven.

Daartoe moet U op om uur
op de verzamelplaats aanwezig zijn

Als bagage mag medegenomen worden:

- 1 koffer of rugzak
 - 1 paar werklaarzen
 - 2 paar sokken
 - 2 onderbroeken
 - 2 hemden
 - 1 werkpak
 - 2 wollen dekens
 - 2 stel beddengoed (overtrek met laken)
 - 1 eetnap
 - 1 drinkbeker
 - 1 lepel en
 - 1 pullover
- handdoek en toiletartikelen

en eveneens marschproviand voor 3 dagen en alle aan U uitgereikte distributiekarten met inbegrip van de distributiestamkaart.

De mee te nemen bagage moet in gedeelten gepakt worden.

a. **Noodzakelijke reisbehoeften**
daartoe behooren: 2 dekens, 1 stel beddengoed, levensmiddelen voor 3 dagen, toiletgerei, etensbord, eetbestek, drinkbeker,

b. **Groote bagage**
De onder b. vermelde bagage moet worden gepakt in een stevige koffer of rugzak, welke op duidelijke wijze voorzien moet zijn van **naam, voornamen, geboortedatum en het woord „Holland”**.

Gezinsbagage is niet toegestaan.

Het voorgaande moet nauwkeurig in acht genomen worden, daar de groote bagage in de plaats van vertrek afzonderlijk ingeladen wordt.

De verschillende bewijs- en persoonspapieren en distributiekarten met inbegrip van de distributiestamkaart mogen **niet bij de bagage verpakt worden**, doch moeten, voor onmiddellijk vertoon gereed, medege dragen worden.

De woning moet ordelijk achtergelaten en afgesloten worden, de huissleutels moeten worden medegenomen.

Niet medegenomen mogen worden: levend huisraad.

Hoofdstuk 4. Na de oorlog

Canadese soldaten trekken Coevorden binnen en verjagen de nazi's.

Dankzij de geallieerden werd het zuiden van Nederland in het najaar van 1944 bevrijd. Op 6 april werd Coevorden als eerste Drentse stad bevrijd door de Canadezen. Ook zij kwamen via Emlichheim en Laar Coevorden binnen. Nu werden de bruggen opgeblazen door het Duitse leger, maar het lukte de Canadezen toch om de Duitsers te verjagen. De geallieerden waren de landen die samen tegen Duitsland vochten: Engeland, Amerika, Canada en Rusland. Voor de bevrijding van de gemeente Coevorden speelde met name een militaire eenheid van Canada en Polen een belangrijke rol. Op 5 mei 1945 capituleerde de Duitse bezettingsmacht in Nederland.

Vraag 11: Wie waren de geallieerden?

Van de 142 Joden die in 1942 nog in Coevorden woonden, leefden maar 16 mensen meer. De andere mensen zijn allemaal vermoord. De synagoge bleef leeg staan, omdat veel Joden niet meer in Coevorden wilden wonen. Hier moesten zij te vaak denken aan alle familieleden die vermoord waren.

De synagoge is nooit meer als Joodse kerk gebruikt, maar is nu een museum. In het synagoge-museum wordt het verhaal verteld van de vermoorde Joodse Coevordenaren.

Opdracht 6: Ga eens naar het synagoge-museum aan de Kerkstraat in Coevorden om het verhaal van Jonas en Jeanne te horen. Dit kan ook met de hele klas. Je hoeft geen entree betalen.

Bijlagen: verhalen van kinderen uit Coevorden, Dalen en Sleen.

Jeanne Vos uit Coevorden.

Jeanne op een schoolfoto van de Parkschool met haar leraar in circa 1940.

Jeanne is geboren op 27 juli 1932 als dochter van Izak en Henriette Vos-Cutzien. Toen zij geboren werd had ze al een grote broer, Jozeph, die vijf jaar ouder was dan Jeanne. Haar ouders hadden een slagerij in de Bentheimerstraat 54a. Dit is vlak bij de Bentheimerbrug en het huis staat er nog steeds. Jeanne had het best naar haar zin in Coevorden. Ze had veel vriendinnetjes en er woonden ook veel ooms, tantes, neven en nichten van haar in Coevorden. Ook haar oma en opa Vos woonden in Coevorden, aan de Van Heutszsingel 62, terwijl oma en opa Cutzien helemaal in Oldenzaal woonden. Daar gingen zij af en toe op bezoek.

Jeanne was een lief en aardig meisje en toen zij zes jaar was, ging zij naar de Parkschool. Op

woensdagmiddag, als ze vrij waren van de Parkschool, ging Jeanne naar de Joodse school tegenover de synagoge. Daar leerden alle Joodse kinderen over de Joodse geschiedenis en feestdagen, maar ook het Hebreeuws. Dat was de taal waarin de Joodse bijbel was geschreven.

Op 10 mei 1940 werd het hele gezin 's morgens wakker van een hels kabaal. Papa en mama riepen dat Jozeph en Jeanne zich gelijk moesten aankleden, want het was oorlog. Het Duitse leger kwam Coevorden binnen, maar de Nederlandse soldaten hadden de Bentheimerbrug opgeblazen. Zelfs de ramen van de slagerij en aan de voorkant van het huis, waren stuk en er lag overal glas. Van papa moesten zij met z'n allen in de kelder gaan zitten en afwachten wat er zou gebeuren. Dat was best heel eng. Af en toe hoorden zij harde knallen en papa zei dat de binnenstad door de Duitsers beschoten werd.

Toen het een hele tijd rustig bleef ging Jeanne's vader uit de kelder om te kijken of de Duitsers al in de straat liepen. Haar moeder was erg ongerust en zei dat haar vader heel voorzichtig moest zijn. Even later kwam Jeanne's vader terug en zei dat ze allemaal uit de kelder mochten komen. De Duitsers hadden Coevorden bezet. Jeanne's vader had Duitse soldaten met bootjes over de gracht zien komen want de Bentheimerbrug was helemaal stuk. Daarna moest het hele gezin aan het werk. Alle glasscherven moesten worden opgeruimd en het vlees uit de winkel moest worden weggegooid want daar zat ook overal glas in. Gelukkig was hun huis niet ingestort.

Na een paar dagen kon de winkel weer open en mocht Jeanne ook weer naar school. Toch was het anders. Ineens waren er kinderen die haar uitscholden voor 'vuile rotjood'. Dat vond Jeanne heel erg naar, ze werd er heel verdrietig van, maar mama zei dat ze maar net moest doen of ze het niet hoorde. Gelukkig deden haar vriendinnetjes niet zo naar tegen haar. Maar dat duurde niet lang. Jeanne's moeder zei dat haar niet-Joodse vriendinnetjes niet meer met haar mochten spelen van de Duitsers. Zij mocht toen alleen nog spelen met Joodse meisjes. Dat waren de zusje Mini en Carolina Levi en Betje en Mietje Krammer. Jammer genoeg zat geen van deze meisjes bij haar in de klas, omdat zij of ouder of jonger waren dan Jeanne.

En toen mocht Jeanne ook niet meer naar het zwembad, het park of de bibliotheek en mocht ze ook niet meer naar de Parkschool. Alle Joodse kinderen moesten nu naar de Joodse school tegenover de synagoge. Gelukkig kreeg Jeanne les van mevrouw Krammer, die was ook Joods, en zij was ook lerares aan de Parkschool geweest.

Nog geen jaar later naaide haar moeder een gele Davidster op haar jas, vest en trui, want dat was nu ineens verplicht en zij mochten ook niet meer naar oma en opa Cutzien in Almelo, omdat Joden niet meer mochten reizen. En toen moest Jeanne's vader naar het werkkamp in Vledder. Hij kwam nu niet meer thuis, maar haar moeder zei dat het kamp gelukkig in Drenthe lag.

Op 2 oktober 1942, aan het begin van de avond, kwam de Nederlandse politie bij Jeanne's moeder aan de deur en zei dat ze die nacht naar Westerbork moesten vertrekken. Haar moeder zei dat het hele gezin ziek was, zij hadden dysenterie, dit is een erge soort diarree. Jeanne, haar moeder en broer, mochten toen thuis blijven van de politie en de dag erna hoorden zij dat alle andere Joden uit Coevorden waren weggevoerd die nacht.

Een week later waren Jeanne, haar moeder en broer Jozeph gelukkig allemaal weer beter, maar ze werden toen ook gelijk door de politie naar Westerbork gebracht. Haar moeder zei dat dat niet erg was, want nu zouden ze hun vader ook weer terug zien. Die was ondertussen ook naar Westerbork gebracht. Het hele gezin bleef maar vijf dagen in Westerbork. Toen stonden zij al op de transportlijsten voor Auschwitz. De reis duurde ongeveer drie dagen en ze hadden bijna geen eten of ruimte. Ook moesten ze hun behoeftes doen in een ton. Er werden zoveel mogelijk mensen in één wagon gestopt. Na drie dagen stopte de trein en moesten een aantal mensen uitstappen. Daar waren ook Jeanne's vader en broer Joseph bij. Zij werden naar een van de werkkampen van de nazi's gebracht en moesten net zo lang werken tot zij er dood bij neer vielen. Jeanne en haar moeder bleven samen achter in de wagon toen die weer verder reed. Toen hij weer stopte waren ze aangekomen in Auschwitz. Daar was het heel eng. Allemaal soldaten en gemeen blaffende grote honden. De soldaten schreeuwden dat ze snel moesten uitstappen en in rijen gaan staan. De vrouwen en kinderen aan de ene kant en de mannen aan de andere kant. Toen moesten ze naar het kamp lopen en eerst onder de douche. De vrouwen en kinderen kleden zich uit en vouwden hun kleren netjes op. Toen ze in de doucheruimte waren ging de deur op slot en er bleek geen water uit de sproeiers te komen, maar gas. Hierdoor stierf iedereen die op dat moment daar binnen was. Jeanne was 10 jaar oud en haar moeder 41 jaar.

Jeannes broer Joseph stierf op 31 maart 1944 in een werkkamp ergens in Midden Europa en haar vader stierf op dezelfde datum in de Reichsautobahnlager Annaberg. Joseph was bijna 17 jaar en vader Izak was 49 jaar.

Omdat dit gezin geen graf heeft, zijn er voor het huis van Jeanne Stolpersteine gelegd. Daarop staan hun namen, geboorte- en sterfdatum. Kijk maar eens of je ze kunt vinden.

Jonas Wallage, Coevorden

Jonas (links) en zijn broertje Hartog (rechts) op een schoolfoto, 1940.

Jonas Wallage is geboren op 15 november 1928 in Coevorden. Hij woonde met zijn ouders, Jacob en Betje Wallage-van Coevorden, aan de Spoorhavenstraat 6. Jonas krijgt ook nog een broertje en een zusje: Hartog en Bartha. Jonas en zijn broertje Hartog gaan naar de Wilhelminaschool in Coevorden, waar ze rekenen, taal en aardrijkskunde leren. Op woensdagmiddag gaat Jonas naar de Joodse school tegenover de synagoge, daar krijgt hij les in de

Joodse geschiedenis en Joodse gebruiken, het Hebreeuws en de Thora. Na schooltijd speelt Jonas met de vriendjes uit zijn klas en vaak voetballen ze samen.

Jonas wil graag na de lagere school naar de Ambachtschool, nu de Nieuwe Veste, omdat hij graag brandweerman wil worden. Het leek hem ontzettend leuk om met loeiende sirenes op een rode brandweerauto door Coevorden te rijden.

En toen was het 10 mei 1940 en liepen er ineens allemaal Duitse soldaten in Coevorden. Jonas vindt dit best spannend en hij begrijpt niet dat zijn ouders zo zorgelijk kijken. Maar het leven is toch niet meer zo als voordat de Duitse militairen in Coevorden waren. Toen het in mei 1941 mooi weer werd mocht Jonas ineens niet meer in het Van Heutzspark of het zwembad komen. Daar stonden nu borden met de tekst: *voor Joden verboden*. Hier was Jonas erg opstandig over. Al zijn schoolvriendjes gingen zwemmen en hij mocht niet meer mee. Jonas begreep hier helemaal niets van. Op zaterdag 3 mei 1941 moeten Jonas' ouders hun radio inleveren bij het gemeentehuis en daardoor kon hij ook al niet meer naar zijn favoriete radio programma luisteren.

Maar het werd nog erger. Na de zomervakantie mocht Jonas ook niet meer naar de Ambachtschool, ook dat was nu voor Joden verboden. En wat moest hij nu? Moest hij nu naar een school in Emmen of Hardenberg? Nee, alle Joodse kinderen moesten nu naar de Joodse-school tegenover de synagoge waar ze les kregen van mevrouw Rebekka Krammer en de rabbi. Mevrouw Krammer mocht namelijk ook geen les meer geven aan de Parkschool en dat alleen omdat zij Joods was.

Op 16 juli 1942 kregen zijn ouders een brief van de commissaris-generaal uit 's Gravenhage, waarin stond dat het gezin alle fietsen, met uitzondering van de bakfiets, die nodig was voor het werk, moest inleveren. De vader van Jonas moest toen naar een werkkamp in Drenthe en kwam 's avonds niet meer thuis.

Toen was het vrijdag 2 oktober 1942. Er kwamen 's avonds twee politiemensen aan de deur die tegen moeder zeiden dat zij vanavond op transport gingen naar Westerbork en dat zij wat kleding en eten moest inpakken en het was verstandig om ook een deken mee te nemen. Ze mochten alleen spullen meenemen die ze zelf konden dragen. 's Nachts kwam de politie weer langs en namen zij Jonas, zijn moeder, zijn broertje en zusje mee naar het busstation waar drie bussen klaar stonden.

Jonas zusje huilde vreselijk, maar ja, dat was ook nog zo'n kind, zij was nog maar 4 jaar. Zijn broertje Hartog van 8 probeerde zich groot te houden maar toen ze in een bus stapten en daar zoveel huilende bekenden zagen, begon Hartog toch ook te huilen. Diezelfde nacht werden alle Joden uit Coevorden opgehaald en naar het kamp in Westerbork gebracht.

Jonas moest samen met zijn moeder, broer en zus slapen in barak 59 op stapelbedden. Hij moest zelfs het smalle bed delen met zijn broertje. Een maand later moest het gezin weer 'op reis', nou ja als je dat een reis noemt. Zij werden met 465 mensen in een veewagon gepropt en gingen toen richting het Oosten. Wat hun daar te wachten stond wisten ze niet. Waarschijnlijk zouden ze naar een werkkamp gaan. Na drie dagen in die overvolle, stikkende wagon te hebben gezeten, stond de trein eindelijk stil en waren ze in Auschwitz aangekomen.

Nog diezelfde dag zijn Jonas, Hartog, Bertha en hun moeder in de gaskamers vermoord. 13, 8 en 4 jaar oud. Moeder Betje was net 36 jaar geworden.

Vader Jacob stierf in 1944, hij was nog geen 42 jaar.

Omdat het gezin geen graf heeft, worden er in mei 2023 Stolpersteine gelegd voor het huis waar zij woonden. Kijk maar eens of je ze kunt vinden.

Verhaal van Jonas Bierman uit Dalen

Jonas is op 6 november 1925, als oudste zoon van Izaäk Jonas Bierman en Frouwke Bollegraaf, geboren in Dalen. Zij wonen aan de Noordwijk in Dalen en verhuizen in 1938 naar de Hoofdstraat 40. Jonas krijgt nog twee zusjes, Henderina en Eva. Jonas zijn moeder komt uit Hoogezand en daarom gaat het hele gezin soms op de fiets naar opa en oma. Het is wel een heel eind fietsen hoor, meer dan 60 kilometer, maar het is altijd heel fijn bij oma en opa en ze blijven dan ook een nachtje slapen.

Jonas gaat vanaf zijn 6^e jaar naar de openbare school in Dalen en naar de Joodse school in Coevorden. Op school in Dalen leert Jonas rekenen, taal en aardrijkskunde, maar op de Joodse school in Coevorden krijgt hij les van rabbi Krammer in de Joodse geschiedenis, Joodse feestdagen en gewoonten en gebruiken. Maar hij leert ook Hebreeuws

zodat hij later uit de Thora kan lezen.

Jonas haalt graag kattenkwaad uit en hij heeft veel vriendjes. Jonas bedenkt steeds weer iets nieuws om uit te halen, spelletjes waar lang niet alle ouders in Dalen blij over zijn. Op een dag ziet hij in een weiland een paard met een hele lange staart staan en hij daagt zijn vriendjes uit om samen met hem de staart af te knippen. De andere jongens durven dit niet, en dus doet Jonas het zelf. Sommige kinderen mogen dan ook niet met Jonas spelen van hun ouders. Die zeggen dan dat ze maar niet met dat 'Joodse' jongetje moeten spelen.

Jonas kan echter niet zo goed leren, hij is te snel afgeleid volgens de meester. Daarom blijft hij een paar keer zitten. Jonas zit daar niet zo mee, hij vindt het wel goed zo. Op een dag moet Jonas voorin de klas zitten van de meester, als straf voor zijn ondeugend gedrag. Terwijl de meester doorgaat met lesgeven en even niet op Jonas let, duurt het maar even of hij ligt te slapen met zijn hoofd op zijn armen. Ja, Jonas haalt graag kattenkwaad uit, maar hij is wel een vrolijke jongen en de meester kan niet lang boos op hem blijven.

Als Jonas 13 jaar is, in 1938, doet hij zijn Bar Mitswa bij de rabbi in Coevorden. De Bar Mitswa betekent dat jongens volwassen zijn volgens de Joodse godsdienst en dat zij dan verplicht zijn om elke sjabbat naar de synagoge te gaan. Normaal mogen jongens dan ook af en toe uit de Thora lezen, daarvoor leren zij tenslotte Hebreeuws, maar Jonas is nog lang niet zover. Het Hebreeuws vindt hij maar een moeilijke taal. Als Jonas van de lagere school af is, gaat hij zijn vader helpen die in dierenhuiden en oud ijzer handelt.

Nadat Nederland is bezet door het Duitse leger moet ook Jonas vanaf begin 1942 een gele Davidster op zijn kleding dragen. In de zomer van 1942 moeten Jonas en zijn vader zich melden voor het werkkamp in Vledder. Vandaar worden de mannen uit dat kamp meteen doorgestuurd naar het doorgangskamp Westerbork en op 24 augustus 1942 moet Jonas al op transport naar Auschwitz waar hij op 18 september 1942, volgens het Standesamt Auschwitz, overlijdt aan borstvliesontsteking. Jonas is dan bijna 17 jaar.

Omdat Jonas en zijn familie geen graf hebben, zijn er voor hun huis Stolpersteine gelegd. Kijk maar eens of je ze kunt vinden en wat er op staat.

Meijer Heckscher, Sleen.

Op deze foto staat Meijer, links, ongeveer 8 jaar oud, een buurvrouw met kleindochter en zijn broertje Rolf, 4 jaar oud.

Meijer Heckscher is geboren op 13 november 1932 als oudste zoon van Izaäk en Elsiëna Heckscher-Jozep. Vier jaar later, op 18 februari 1936, wordt zijn broertje Rolf geboren. Meijer heeft een fijne jeugd in Sleen. Ze wonen aan de Menso Altingstraat 16, waar Meijers ouders ook een winkel hebben. In de winkel wordt kleding verkocht, maar ook stof, garen en knopen. Er komen altijd veel vrouwen in de winkel en die zeggen dan dat Meijer zo'n lief jongetje is. Hij was erg blij toen zijn broertje geboren werd, want dan konden de dames Rolf over het hoofd aaien en was hij ervan af. Zijn vader ging eerst met een koffer vol spullen bij de boeren langs en later kocht hij een motor. Dat was best wel cool. Bij de boeren aan huis verkocht vader altijd veel spullen. Soms mocht Meijer bij zijn vader achter op de motor en dan gingen ze naar Assen of Vlagtwedde, waar de oma's en opa's woonden. En toen stierf opa Jozep, (de vader van Meijers moeder) die in Vlagtwedde woonde. Dat was heel verdrietig. Meijer hield veel van zijn opa en zijn moeder hilde toen vaak.

Een jaar later, toen Meijer 6 jaar was, mocht hij naar de lagere school in Sleen. Dat was een hele feest, want hij voelde zich nu

pas echt groot. Na schooltijd speelde Meijer graag met de jongens uit het dorp, maar soms moest hij op zijn kleine broertje passen en dat was minder leuk.

Toen Meijer 8 jaar was, bezette het Duitse leger Sleen. Eerst merkte je er in Sleen niet zoveel van, maar daarna ging alles toch anders. Hij hoorde zijn ouders af en toe zacht met elkaar praten en dan hilde mama soms. Op een dag hoorde hij zijn moeder zeggen dat mensen nu niets meer bij hun in de winkel mochten kopen, waar moesten ze nu van leven? Maar zijn vader stelde haar gerust en zei dat het wel goed zou komen. Gelukkig kwamen nog steeds verschillende mensen uit Sleen toch stiekem bij hen in de winkel. Zij gingen dan gewoon achterom. Ze hadden ook een dienstmeisje, Tiny, die vlak achter hun huis woonde. Ook zij mocht niet meer bij hen werken omdat Tiny niet-Joods was. Maar ook zij trok zich daar niets van aan en kwam gewoon achterom.

Omdat oma Jozep nu alleen woonde, kwam zij bij de ouders van Meijer in huis wonen. Dat vond hij best leuk. Maar toen moest Meijer ineens met een gele ster op zijn kleding lopen, dat vond hij minder leuk. Er waren altijd wel kinderen die hem nu ineens uitscholden voor 'vuile Jood', maar zijn vriendjes gelukkig niet. Totdat mama zei, dat meneer Hitler had gezegd dat Joodse kinderen niet meer met niet-Joodse kinderen mocht spelen en Meijer dus niet meer met zijn schoolvriendjes. Gelukkig kwamen die nu ook achterom, zodat niemand het zag. Het ergste was toen Meijer niet meer naar zijn school in Sleen mocht. Hij was net overgegaan naar de vierde klas (nu groep 6) en nu mocht hij niet meer naar school. Zijn vader en moeder zeiden toen, dat hij maar bij oma en opa in Assen moest gaan wonen omdat daar een speciale school voor Joodse kinderen was. Ook al hield Meijer veel van zijn grootouders, dat hij niet meer bij papa en mama mocht wonen, was heel erg. Zij konden ook niet vaak langskomen omdat Joden niet mochten reizen en papa moest zijn motor inleveren.

In Assen moest Meijer eerst heel erg wennen, maar zijn klasgenoten waren leuk en hij had al snel een vriendje. En toen moesten oma, opa en Meijer met de politie mee en werden zij naar Westerbork gebracht.

Drie weken later moeten oma en opa met de trein mee naar Polen en blijft Meijer alleen achter in kamp Westerbork. Hij is dan 10 jaar oud. De politie in het kamp vraagt hem vaak of hij weet waar zijn

ouders en broertje zijn, maar dat weet Meijer niet. Zijn die dan niet meer in hun huis in Sleen? Meijer vindt dit heel raar, maar andere mensen uit het kamp zeggen dat hij zich niet ongerust moet maken, het komt wel goed met je ouders en broertje, zeggen ze dan.

Nadat Meijer al anderhalf jaar in Westerbork zit, ziet hij ineens zijn vader, moeder en broertje Rolf terug. Vader vertelt hem, dat zij ergens anders waren gaan wonen waar de politie hen niet kon vinden, maar dat was toch gebeurd (zij waren ondergedoken en verraden). Meijer is wel erg blij dat hij zijn ouders en broertje terug ziet. Een half jaar later, op 25 januari 1944, moeten Meijer, zijn ouders en broertje op transport. Er moeten heel veel mensen in de wagon en in de hoek staat een ton waarop ze moeten plassen en poepen. Dat stinkt verschrikkelijk. Het is ook erg koud en er is weinig te eten. Als de trein in Auschwitz aankomt staan er veel soldaten met grote, gevaarlijk blaffende honden. Er wordt tegen ze geschreeuwd dat ze snel uit de trein moeten komen en dat ze zich in rijen moeten opstellen. Meijer, zijn moeder en broertje moeten bij elkaar in een rij staan en zijn vader moet in een andere rij staan. Dan moeten ze naar het kamp lopen met die soldaten en blaffende honden naast hen. Dat is heel eng.

Moeder Elsiena, Meijer en Rolf moeten zich, direct na aankomst op 28 januari 1944, eerst douchen, maar dat blijken gaskamers te zijn waar zij zijn vermoord. Moeder Elsiena is dan 37 jaar, Meijer is 11 jaar en Rolf is nog geen 8 jaar.

Vader Izaäk wordt eerst aan het werk gezet in een sub-kamp, maar ook hij overleefd de Holocaust niet. Hij is 40 jaar geworden. Ook de grootouders van Meijer zijn vermoord tijdens de Holocaust.

Omdat Jonas en zijn familie geen graf hebben, is er voor dit gezin een monumentje gemaakt in Sleen. Kijk maar eens of je die kunt vinden en wat er op staat.